

ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства

О. Дашковська, доктор юридичних наук,
доцент Національної юридичної академії
України імені Ярослава Мудрого

Стратегія гендерних відносин у політичних партіях Великої Британії

Гендерні відносини у політичних партіях Великої Британії тісно пов'язані не тільки з традиціями, ідеологією, соціальним і гендерним складом, структурою і фінансовими можливостями населення, але і з гендерною культурою суспільства, яка впродовж тривалого часу ділила сфери впливу в суспільстві на «приватну» і «публічну», відводячи першу — жінкам, другу — чоловікам¹. Невипадково в партійній пропаганді і консервативної, і лейбористської партії основний акцент робився на роль жінок у сім'ї, і ця традиція зберігалася навіть тоді, коли жінки вийшли за межі «приватної» сфери і зробили суттєвий крок у «публічну» сферу.

Британські політичні партії утворилися і тривалий час функціонували як суто «чоловічі» організації, але наприкінці ХІХ ст. для консерваторів і на початку ХХ ст. для лейбористів постало питання про участь жінок у політичних відносинах. З одного боку, партії гальмували в палаті обшин ухвалення законодавства про надання жінкам виборчих прав, ігноруючи масовий рух британських суфражисток, а з другого — шукали нові форми використання жіночої політичної активності на користь партій.

Найбільших успіхів у цьому питанні досягла консервативна партія, яка залучила до сфери свого впливу сотні тисяч жінок через створену в 1886 р. масову організацію «Ліга проліска», що налічувала майже мільйон членів. Перебуваючи разом із чоловіками у лавах Ліги, жінки

---

¹ Елштайн Дж. Б. Громадський чоловік, приватна жінка / Дж. Б. Елштайн // Жінки у соціальній і політичній думці : пер. з англ. О. Мокровольського. – К., 2002. – 344 с.

виконували значну частину рутинних обов'язків по організаційній роботі і збору фінансів для партії.

У 1918 р. британським жінкам було надано право брати участь у парламентських виборах і обиратися членами палати общин, проте, на відміну від чоловіків, не з 21, а тільки з 30 років. З того часу жінкам було дозволено офіційно входити в політичні партії, бути індивідуальними членами місцевих відділень партій при виборчих округах і брати участь у жіночих секціях, що створювалися при осередках і відділеннях партії. Нові жіночі організації мали власну структуру, подібну до структури керівництва самих партій, і проводили свої щорічні конференції. Перша конференція жіночої консервативної організації відбулася в 1920 р., і відтоді вони проходили щорічно, за винятком воєнного часу.

Прийнятий у 1919 р. статут консервативної партії надав жінкам гарантоване місце в її організаційній структурі. Зокрема, передбачалося, що жінки мають становити не менше третини членів у її представницьких органах на центральному і місцевому рівні. Проте чоловічий консервативний істеблішмент продовжував розглядати жінок як добровільних неоплачуваних працівників, які провадять у життя рішення, що приймаються чоловіками.

Першою жінкою, яка стала депутатом палати общин британського парламенту від консервативної партії, була Ненсі Астор. Вона перемогла на додаткових парламентських виборах у листопаді 1919 р. в окрузі, де депутатом до цього був її чоловік, який, успадкувавши титул лорда, перейшов до верхньої палати. Поява жінки в палаті общин була революційною подією в історії цього законодавчого органу, а леді Астор гостро відчула на собі негативну реакцію, викликану її вступом на територію, що століттями вважалася суто чоловічою. Вона захищала інтереси жінок і дітей, вважаючи надзвичайно важливими проблеми, пов'язані із зловживанням алкоголем, і у 1924 р. уперше запропонувала палаті общин законопроект про заборону продавати спиртні напої молодим людям, які не досягли 18 років. Цей закон був прийнятий більшістю голосів, після чого Ненсі Астор неодноразово перемагала на парламентських виборах і залишалася депутатом палати общин до 1945 р.

Три перші жінки від лейбористської партії були обрані до палати общин у 1923 р. Кількість жінок-депутатів досягла тоді 23 осіб, які відстоювали насамперед інтереси партії, а не інтереси жінок. Пропозиція

створити жіночу фракцію рішуче відкидалася більшістю з них, головним чином через партійні розбіжності.

У 1928 р. консервативна партія провела через парламент Закон про рівні виборчі права, який зрівняв за віком виборців жіночої і чоловічої статі. Тоді консерватори заявили, що причин для поширення фемінізму в Британії більше не існує, тому не можна звинувачувати державу в потуранні нерівності. Отже, починаючи з 1928 р. жінки становлять 53 % усіх виборців Великої Британії.

Консервативна партія, спираючись на свої історичні традиції, упродовж кількох десятиліть після Другої світової війни використовувала переваги свого «жіночого» іміджу. Жінки становили половину членів цієї партії, чисельність якої досягла на початку 1950-х років свого піку — 2,8 мільйона. І хоча загальна кількість членів консервативної партії скоротилася у 1997 р. до 350 000 (найнижчого рівня, починаючи з 1906 р.), співвідношення між чоловіками і жінками, які входять у партію, залишається приблизно однаковим¹.

Незважаючи на відсутність жінок серед правлячої партійної еліти, жіночі організації довгий час забезпечували чітке функціонування партійного механізму, який значною мірою тримався на їх неоплачуваній добровільній діяльності. Жіноча організація консервативної партії була найпотужнішою політичною організацією жінок і на початку 50-х років ХХ ст. налічувала близько півтора мільйона членів². Для значної частини жінок партія була не стільки політичною організацією, скільки великим клубом, де відбувалося багато розважальних заходів і корисних контактів. Участь у ній додавала жінкам респектабельності і допомагала уникнути домашньої одноманітності.

Якщо до 1940-х років жінки-консерватори вважали нерівний розподіл гендерних ролей у партії «природним явищем», то у часи війни, замінивши на робочих місцях своїх чоловіків, які пішли в армію, вони почали вимагати від керівництва партії враховувати їх інтереси не тільки у програмних документах, а й допустити їх до влади, розгорнувши кампанію за ухвалення закону, який забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою статі.

За часів повоєнного реформування консервативної партії були скасовані грошові внески, які робили кандидати до парламенту від

¹ Conservative Century: the Conservative Party since 1900 / Ed. by Anthony Seldon and Stuart Ball. Oxford : Oxford University Press, 1994. – P. 624.

² Там само. – P. 623–624.

консервативної партії, що полегшило висунення жінок, які мали нижчий за чоловіків рівень доходів. Проте в цілому система висунення кандидатів у члени парламенту від партії зберегла свій колишній сексистський характер. У результаті, незважаючи на свій імідж партії, яка більше, ніж лейбористська, співчуває жінкам, консерватори під час усіх післявоєнних виборів, за винятком 1970 і 1983 років, провели менше жінок до палати общин, ніж лейбористи.

Британські жінки є не тільки активними членами консервативної партії, а й становлять більшість її виборців, за що їх називають «секретною зброєю» консерваторів. Чоловіки, навпаки, більшої підтримки надають лейбористам. На загальних парламентських виборах у Великій Британії з 1945 по 1979 р. жінки частіше підтримували консерваторів, ніж лейбористів. Вважають, що, якби в цей період у виборах брали участь тільки жінки, то при владі безперервно перебувала б консервативна партія, — ця добре відома відмінність у голосуванні жінок і чоловіків має назву гендерного розриву.

У перші повоєнні десятиліття консервативна і лейбористська партії, перебуваючи при владі, провадили по суті двопартійну політику, у тому числі щодо жінок. Зокрема, вони забезпечили державною допомогою жінок, які самі виховували дітей, та державними пенсіями британців похилого віку, серед яких, зважаючи на тривалість життя, більшість становили жінки. Такий самий двопартійний курс здійснювався і стосовно принципу рівної оплати за рівну працю, яку підтримували як жінки-лейбористки, так і жінки-консерватори. Закон про рівну оплату праці, який був прийнятий у 1970 р., але набув чинності в 1975 р., як і Закон про заборону дискримінації за ознакою статі 1975 р., фактично підтримувалися двома партіями.

Масове залучення жінок на виробництві як найманої робочої сили та підйом феміністського руху підштовхнули політичні партії до модернізації своєї гендерної політики, яка здійснювалася ними на різних етапах у різних формах і з різним успіхом.

Що стосується консервативної партії, то зміна ролі жінок у британському суспільстві піддавала сумніву деякі ефективні до того форми роботи з ними. Могутня в минулому жіноча консервативна організація з 1960-х років поступово занепадала. Це було пов'язано, зокрема, із зайнятістю жінок на виробництві, через що в них залишалося менше часу на громадську роботу в жіночих секціях консервативної партії. Крім того, іншою тенденцією було скорочення чисельності

партії через старіння її членів, отже, на початку 90-х років ХХ ст. середній вік члена консервативної партії становив більш як 60 років¹.

Такі заходи, як ланчі, чаювання, пікніки, які раніше підтримували домогосподарки, не цікавили нове покоління молодих честолюбних жінок, які від самого початку своєї політичної кар'єри відкидали жіночі секції як «гетто для жінок» і орієнтувалися на повноправну участь в основному напрямі партійного життя.

Жінки-консерватори, як і жінки — члени інших політичних партій, не залишилися осторонь від ідей фемінізму, який набув у межах їх партійної ідеології своєрідної форми. Характерним для англійського консервативного фемінізму був обережний підхід до реалізації принципу рівних можливостей. Прихильниці цього принципу переконували опонентів, що жінки, прагнучі брати участь у владних структурах, претендують не на те, щоб зайняти місця чоловіків, а щоб поряд із чоловіками працювати на користь загальної справи. Оприлюдненню гендерних розбіжностей у консервативній партії перешкоджало традиційне прагнення зберігати хоча би формальну партійну єдність на противагу своїм політичним конкурентам. Вимагаючи змін у гендерному розподілі влади в партії, жінки не бажали виглядати дисидентками, оскільки для більшості з них сам термін «фемінізм» здавався неприйнятним, нереспектабельним, нежіночним і невивідним в електоральному аспекті.

Позитивна дискримінація у формі гендерних квот — кількісних норм присутності осіб кожної статі в керівних органах партій і серед кандидатів у парламент, яка в 60–70-ті роки ХХ ст. почала застосовуватися політичними партіями окремих європейських країн, від самого початку відкидалася жінками-консерваторами, як і всією партією. Квоти вважалися несумісними з їх основоположною установкою на забезпечення вільної конкуренції. Головним критерієм просування жінок до органів партійного керівництва визнавався принцип «заслуг», який був покладений в основу всієї кар'єрної політики партії. Жінки-консерватори бажали лише усунути бар'єри, що заважають просуванню жінок до влади, а не робити це просування обов'язковим, незалежним від будь-яких обставин, вони відкидали квоти ще й тому, що їх уведення до партій лише укріпило б думку чоловіків про жінок як про «слабку стать»².

¹ Conservative Century: the Conservative Party since 1900 / Ed. by Anthony Seldon and Stuart Ball. Oxford : Oxford University Press, 1994. – P. 627.

² Maguire G. E. Conservative Women: A History of Women and the Conservative Party, 1874–1997 / G. E. Maguire. – Macmillan Press LTD in association with St. Anthony College Oxford, 1998. – P. 190.

У 1975 р. консервативна партія на хвилі підйому жіночого руху в Британії і в усьому світі обрала своїм лідером Маргарет Тетчер, уже досвідченого на той час політика, яка на початку 1970-х років займала міністерські пости в уряді консерваторів. Порушивши «чоловічу» гегемонію партійного лідерства, що трималася століттями, у Британії в рік, оголошений ООН Роком жінки і початком Десятиліття жінки, консерватори продемонстрували, що вони, залишаючись прихильниками традицій, підтримують зміни.

Оцінка лідерства і керівництва М. Тетчер у гендерному аспекті є досить неоднозначною. Як і багато інших діячів консервативної партії, вона ніколи не була членом її жіночої організації. Від самого початку М. Тетчер будувала свою політичну кар'єру, підкоряючись усім правилам загальної внутрішньопартійної гри. Вона двічі зазнавала поразки на загальних парламентських виборах, коли висувалася від ненадійних для них округів. І лише втретє була обрана членом парламенту від надійного округу. Завдяки своєму професіоналізму, вражаючій працездатності і завзятості за 17 років вона пройшла шлях від рядового парламентарія до міністра Кабінету, а потім лідера Кабінету міністрів. Після перемоги консервативної партії на загальних парламентських виборах 1979 р. М. Тетчер стала першою жінкою прем'єр-міністром Великої Британії. Сама Тетчер пишалася тим, що прийшла на цей пост, змагаючись з чоловіками на рівних¹.

Феміністки критикували її за те, що за 11 років перебування при владі вона не зробила нічого особливого на користь жінок. М. Тетчер віддавала перевагу чоловічому оточенню і лише одного разу впродовж короткого терміну жінка — лідер палати лордів — була членом її кабінету. Реалізуючи стосовно жінок політику, що по суті не відрізняється від політики її попередників-чоловіків на риторичному рівні, М. Тетчер неодноразово виступала як прихильниця жіночого рівноправ'я, проте конкретних дій з її боку не спостерігалось.

Серйозною перешкодою для просування жінок до парламенту залишалося небажання висувати їх кандидатами від надійних округів, що впродовж тривалого часу було характерним для всіх політичних партій. Проте саме в консервативній партії, де проти включення жінок у політичну еліту діяла ціла система традиційних норм і організаційних перешкод, це небажання виявилось особливо наполегливим.

¹ Thatcher M. The Downing Street Years / M. Thatcher. – New York : Harper Collins Publications, 1993. – P. 129.

Комітети партій із відбору кандидатів у члени парламенту, що діляли при місцевих відділеннях, були структурою, в якій дискримінація щодо жінок виявлялася в найбільш відкритій формі. Під час співбесід, які проводилися в цих комітетах з потенційними претендентами на роль кандидатів, жінки стикалися з відвертим сексизмом, який виражався, зокрема, у претензіях до жінок, які зазвичай не використовувалися щодо чоловіків. Передовсім стосовно їх зовнішності, одягу, манер зачіски, висоти підборів, кольору і фасону костюма. Іноді зауваження суперечили одне одному. Наприклад, в одному випадку незаміжній претендентці дорікали, що вона, маючи зрілий вік, не перебувала в шлюбі. Втім одруженій жінці, навпаки, радили більше уваги приділяти сім'ї і дітям замість того, щоб прагнути парламентської кар'єри¹.

Окремі діячі і дослідники консервативної партії зазначають, що з 20-х до 90-х років опонентами жінок у відбіркових комітетах були саме жінки. Пояснити це можна не якоюсь психологічною ворожістю або ревностями жінок до просування у велику політику представниць однієї з ними статі. Швидше, тим, що жінки — члени відбіркових комітетів, як лояльні члени партії, спостерігали негативне ставлення керівництва партії до висування жіночих кандидатур, зокрема жінки — члени парламенту зазначали, що з найбільш витонченими формами сексистського ставлення своїх колег-чоловіків вони стикалися в самій палаті обшин, якщо вони все ж таки туди потрапляли².

У 80-ті роки ХХ ст. керівництво консерваторів усвідомило, що більше не може приймати підтримку жінок як раз і назавжди дану. Особливо небезпечною була тенденція виходу з партії молодих жінок, для вирішення цієї проблеми потрібна була нова стратегія дій. Проте окремі спроби прихильників принципу рівних можливостей у консервативній партії змінити підлегле становище її членів-жінок і сприяти їх просуванню в масовому, а не одиничному порядку не мали помітного успіху. Отже, регулярність небажаних для консерваторів результатів парламентських виборів обумовлена насамперед стабільністю патріархальної політичної культури консервативної партії.

¹ Nicolson E. *Secret Society: Inside and Outside the Conservative Party* / E. Nicolson. – London : Indigo, 1996. – P. 57.

² McDougal L. *Westminster Women* / L. McDougal. – London: Vintage, 1998. – P. 51.

Інакше розвивалися події в лейбористській партії Великої Британії. Зміни в гендерній стратегії, які у 80–90-ті роки мали на відміну від консерваторів радикальний характер, обумовлювалися історичною схильністю цієї партії до ідеалів рівності й соціальної справедливості.

Модернізація лейбористської партії була спрямована на подолання її кризи і повернення підтримки виборців як необхідного елементу демократизації гендерних відносин у партії. Впливовим чинником був масовий вступ феміністок до лейбористської партії, програмні положення якої найбільше відповідали їх ідеологічним переконанням. Включившись у політичне життя лейбористської партії, феміністки прагнули змінити в ній гендерну ситуацію, підняти рівень активності жінок і створити в партії міцну мережу жіночих організацій. Вони розробили програму жіночих вимог і добивалися її включення в партійні документи.

Спочатку стратегія феміністок у лейбористській партії була спрямована не на ухвалення квот за скандинавським зразком, а на підвищення ролі жіночої організації у владних структурах, тому на початку 80-х років провідне місце в кампанії за гендерне рівноправ'я посів Комітет дії лейбористських жінок, який вимагав включення принаймні однієї жінки до «коротких» виборчих списків місцевих відділень партії, зі складу яких висувається остаточна кандидатура у члени парламенту від кожного відділення.

Інший напрям жіночої політичної активності розвивався по лінії місцевого самоврядування. Деякі контрольовані лейбористами місцеві органи влади намагалися здійснювати політику рівних можливостей. Вони ініціювали створення жіночих місцевих комітетів з метою залучення жінок до процесу ухвалення рішень і організації контролю за якістю соціальних послуг, що надаються жінкам.

Партійні квоти вперше були схвалені на щорічній конференції лейбористської партії у 1989 р., яка проголосувала за встановлення квоти для жінок при виборах тіньового кабінету лейбористської парламентської фракції. Одночасно чисельність тіньового кабінету була збільшена з 15 до 18 міністрів. Через рік програма квот була конкретизована, було встановлено 40 %-й мінімальний рівень присутності жінок у всіх представницьких органах партії з подальшим поетапним доведенням представництва жінок у лейбористській парламентській фракції до половини.

Втім найбільш складним і дискусійним виявилось виконання установки на вирівнювання представництва статей у парламентській фракції. Специфічний механізм, обраний для цього лейбористською партією в умовах мажоритарної виборчої системи, що функціонує у Великій Британії, полягав у регулюванні процесу висунення кандидатів у члени парламенту на рівні місцевих партійних організацій у виборчих округах. Обрання жінок членами парламенту від лейбористської партії, як і від консервативної, гальмувалося практикою їх висунення від «ненадійних» округів, де для них зовсім або майже не існує шансів бути обраними.

У результаті компромісів на щорічній конференції лейбористської партії в 1993 р. переважною більшістю голосів було ухвалене рішення про обов'язковість висунення жіночих кандидатур у половині лейбористських округів, у тому числі у половині найбільш надійних для партії округів. Як гарантію реалізації цієї політики було запропоновано здійснювати відбір кандидатів у члени парламенту у визначених округах на основі «коротких» списків, що складаються із самих жіночих імен.

Проте процес реалізації офіційної політики квот як засобу змінити гендерний склад депутатського корпусу зіткнувся з критикою частини членів партії, які вважали, що введення квот призведе до зниження професіоналізму лейбористського депутатського корпусу. На їхню думку, у лейбористській партії недостатньо жінок з високим політичним потенціалом на відміну від чоловіків. Висловлювалися також аргументи, що жінок потрібно заохочувати, але не за рахунок чоловіків, що введення квот може спричинити конфлікти серед рядових членів. Проте прихильників партійних квот було більше ніж супротивників.

Важливо зазначити, що ухвалення політики позитивної дискримінації не було результатом дій одного нечисленного, радикального угруповання всередині лейбористської партії, воно відповідало інтересам поміркованої більшості; політику партійних квот підтримували дві третини членів партії і три чверті її керівників¹. Схвалення квот відбувалося відповідно до традицій лейбористської партії, яка істо-

¹ Див.: Червінко І. Розширення замість поглиблення: політика уряду нових лейбористів Великої Британії щодо Європейського Союзу / І. Червінко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 16. – К., 2009. – С. 400–404.

рично підтримувала егалітарні ідеї, як результат масової багаторічної активності жінок, переконаних у їх необхідності¹.

У цілому курс керівництва лейбористської партії, спрямований на просування жінок у владні структури партії і країни, суспільство зустрівало з ентузіазмом, оскільки він відповідав бажанням більшості британців. Розширення гендерної демократії було частиною загальнопроцесу модернізації і демократизації партії, що привів її до перемоги над консерваторами. При обговоренні і реалізації політики гендерних квот відбувалися зміни в політичній культурі самої лейбористської партії, яка вчилася сприймати жінок на керівних постах як звичайну практику і в результаті була навіть здивована високим освітнім і професійним рівнем жінок, кандидатури яких пропонувалися в парламент.

Водночас розроблялися й інші механізми забезпечення рівних політичних можливостей для жінок, зокрема, демократизація всієї системи відбору кандидатів у члени парламенту в місцевих відділеннях партії, доступність інформації, надання жінкам можливості проходити відповідну підготовку під час висунування їх кандидатами до парламенту.

До загальних парламентських виборів 1997 р. лейбористська партія висунула рекордну кількість жінок — 159, що становило 24,6 % від загальної кількості кандидатів лейбористської партії. З них депутатами палати общин стала 101 особа, в тому числі 35 жінок, висунутих по квотах. Усього в новому складі британського парламенту було 120 жінок (18,2 % усіх депутатів), що відкрило нову сторінку в його багатовіковій історії. У палаті общин було досягнуто «критичної маси» жінок (понад 15 %) — рівень, який вважається сприятливим для того, щоб жінки-депутати могли реально впливати на порядок денний і ухвалення рішень у парламенті, у тому числі щодо гендерних питань².

Трансформація гендерної політики і пов'язане з нею значне просування жінок у коридори влади стала кульмінацією жіночого політичного руху, що триває вже декілька десятиліть у Великій Британії. Через свої ідеологічні й організаційні особливості та необхідність ви-

¹ Глоперов В. Эволюция британского лейборизма: «либеральная революция» на рубеже веков / В. Глоперов // Акт. проблеми політики. – Вип. 19. – О., 2004. – С. 217.

² Гендерная экспертиза российского законодательства / отв. ред. Л. Н. Завадская. – М., 2001. – С. 54.

ходу зі стану тривалої опозиції лейбористська партія виявилася сприйнятливою до європейської і глобальної тенденції перетворення жінок на активних суб'єктів політики. На відміну від лейбористської консервативна партія, незважаючи на висунення першої жінки — лідера партії і прем'єр-міністра, не зуміла адекватно відреагувати на зміни в настроях жінок і вжити радикальних заходів щодо трансформації своїх патріархальних традицій. Одним із результатів цього виявилася зміна гендерної структури електорату обох партій, що сприяло перемозі лейбористів на загальних парламентських виборах в 1997 і 2001 роках¹.

Отже, за останні десятиліття лейбористська партія Великої Британії з чітко вираженим «чоловічим» іміджем перетворилася в партію, що сприяє реалізації принципу рівних можливостей, одночасно дещо змінився «жіночий» імідж консервативної партії, що швидко позначилося на результатах парламентських виборів.

---

¹ Яковенко Н. Л. Соціал-демократична ідея в Британії / Н. Л. Яковенко // Політол. вісн. – 2001. – № 8. – С. 389–393.